

Rola Białegostoku w okresie formowania się żydowskiego ruchu robotniczego w imperium rosyjskim

Zacznę od paru podstawowych uwag dotyczących się dwóch koordynatów zasadniczych określających zjawisko historyczne: miejsca i czasu. Tytuł mówi o Białymstoku, ale odnosi się to i do szeregu miasteczek w tym samym okręgu. Termin „imperium rosyjskie” określa w gruncie rzeczy strefę osiedlenia Żydów, tzn. 25 guberni¹. Należy do niej dołączyć parę większych miast leżących poza tą strefą, w których żyła pewna ilość uprzywilejowanych mieszkańców żydowskich, a wyłączyć z niej okolice wiejskie, w których zabroniono Żydom mieszkać.

A jeżeli chodzi o czas — należy mu się dłuższa uwaga. Termin użyty w tytule — „okres formowania się” — wzięty jest z zakresu periodyzacji historycznej. Periodyzacja zaś nie jest, jak wiadomo, tylko kwestią mechanicznego podziału chronologicznego, ale dotyczy przede wszystkim specyficznej treści procesów historycznych. Jest więc właściwie dwustronna. Z jednej strony jest ona wynikiem sumy badań czynności i zjawisk historycznych w określonym okresie czasu. Z drugiej strony tak zbudowana periodyzacja przekształca się dialektycznie w instrument metodologiczny służący dalszym badaniom. Te nowe badania nie tylko wzbogacają wiedzę, ale niekiedy doprowadzają do rewizji oceny okresu historycznego. To zaś samo przez się doprowadza do nowej periodyzacji.

Termin „żydowski ruch robotniczy” został użyty pierwszy raz w 1895 roku². Ale nazwa ta odzwierciedliła ciągły proces zapoczątkowany w 1887 r. (Nawiasem mówiąc można powiedzieć, że w r. 1987 przypadło stulecie żydowskiego ruchu robotniczego). Początkiem były „koła”, których celem była oświata, propaganda podstawowych zasad socjalizmu, pomoc wzajemna. Były one też dorywczo zaangażowane w starciach ekonomicznych. „Koła” te doprowadziły do drugiej fazy, którą można już nazywać „ruchem żydowskich robotników”. Był on oparty na świadomości wspólnych interesów robotników żydowskich i związku z ogólnym ruchem robotniczym. Trzecia faza w latach 1893—1895 doprowadziła do skryształizowania się żydowskiego ruchu robotniczego sensu stricte³. Sam ten termin dał wyraz nowym poglądom, według których żydowskość ruchu nie ogranicza się li tylko do faktu pochodzenia etnicznej-

go i odrębnego języka jego uczestników. Teraz mowa była już o odrębnej organizacji i żądaniach wynikających ze specyficznej sytuacji nie tylko robotników, ale, pod pewnym względem, i całej ludności żydowskiej. Walka robotników żydowskich została określona również jako przejaw „walki politycznej narodowo-żydowskiej” (Gożański). Z punktu widzenia ideologicznego można też powiedzieć, że zasada internacjonalizmu socjalistycznego została teraz uznana nie w sensie kosmopolityzmu, lecz jako równość i solidarność różnych narodów. Koła robotnicze rozwinęły się w ścisłym związku z grupami inteligencji socjalistycznej związanej ze środowiskiem żydowskim i widzącej w niej pole swej działalności społecznej⁴. Większość rewolucyjno-socjalistycznej inteligencji żydowskiej starała się oderwać od swego środowiska. Można powiedzieć, że okres formowania się ruchu trwał mniej więcej od roku 1887 do lat 1893—1895. Ale traktując zagadnienie szerzej, przeciągał się ów okres od połowy wieku XIX aż do początku wieku XX. Aby zrozumieć specjalną rolę Białegostoku w tym okresie trzeba pokrótce zreferować szczególne warunki historyczne w których ruch ten powstał i które wpłynęły wybitnie na cały jego rozwój.

Żydowski ruch robotniczy, tak jak zresztą cały proletariats żydowski wyrósł na gruncie specyficznych warunków życia społeczeństwa żydowskiego w ramach ogólnych i szybkich zmian, które przeżywało całe imperium⁵.

1. W całej polityce ucisku władzy carskiej, Żydom wyznaczono specjalne miejsce. Tradycja antysemityzmu i polityka władz wspierały się na ogół wzajemnie. Wszystkie warstwy społeczeństwa żydowskiego były dyskryminowane, ale nie wszystkie w tej samej mierze. Proletariat żydowski cierpiał podwójnie: jako Żydzi — z powodu ucisku politycznego i narodowego; jako robotnicy — z powodu wyzysku i upośledzenia socjalnego. Wyzysk, a co zatem idzie walka ekonomiczna, była sprawą wewnętrzną — robotnicy żydowscy przeciw pracodawcom żydowskim. Ucisk był sprawą zewnętrzną — antysemityzm i stan prawny Żydów. Ideologia żydowskiego ruchu robotniczego uznała zasadę walki klasowej, przeciwstawiając ją zasadzie solidaryzmu religijno-narodowego. Ale wobec rzeczywistości żydowskiej sprawa samoobrony, w szerokim znaczeniu tego słowa, stała się immanentnym czynnikiem w działalności żydowskiego ruchu robotniczego. Postulat walki o obalenie władzy caratu splótł się z perspektywą rozwiązania „kwestii żydowskiej”.

2. Na samoistny rozwój żydowskiego ruchu robotniczego wpłynął też stan społeczny i warunki ekonomiczne ludności żydowskiej. Zaznaczam tu dwa objawy: nosicielami idei ruchu byli w większości robotnicy warsztatów rzemieślniczych, a tylko w mniejszości proletariats przemysłowy; wreszcie, praca robotników obracała się w ramach działalności gospodar-

czej Żydów i związana była z całokształtem ich życia. Ta sytuacja uwarunkowała istnienie odrębnej organizacji robotników żydowskich i wpłynęła też na jej kształt ideologiczny i na specyficzne żądania programowe.

3. Nawet w strefie osiedlania Żydzi byli mniejszością rozproszoną między różnymi narodami. Żądania narodowe ruchów robotniczych innych grup narodowościowych były formowane na podstawie terytorialnej — niezależność, autonomia, federacja. Wobec rozproszenia Żydów nie mógł ich ruch robotniczy wysunąć programu terytorialnego. Zamiast tego, krystalizowały się postulaty dotyczące się Żydów w całym imprium: początkowo walka o równouprawnienie obywatelskie a potem o program autonomii narodowo-kulturalnej⁶.

4. Samo powstanie i rozwój żydowskiego ruchu robotniczego w Rosji nosi na sobie piętno regionalne. Wyraża się to przede wszystkim w tym, że kolebką tego ruchu był określony okręg w strefie osiedlenia — ziemie litewsko-białoruskie (czyli region północno-zachodni według terminologii administracyjnej), a szczególnie Wilno. Żydzi tego regionu są określanii jako Żydzi litewscy albo Litwacy. Nie charakteryzują tutaj całej specyfiki tego odalmu żydostwa w różnych przejawach jego życia, która były wynikiem długiego procesu historycznego. Zaznaczą tylko wpływ skomplikowanej struktury narodowościowej, językowej, religijnej w tym regionie oraz swoistą tradycję społeczno-kulturalną miejscowego żydostwa. Wychodźcy ziemi litewskiej odegrali poważną, a często decydującą rolę w rozwoju żydowskiego ruchu robotniczego w Królestwie Polskim i na Ukrainie. Fakt ów znalazł odbicie w nazwie Bundu (od 1901 r.): Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji⁷.

Jakie jest miejsce Białegostoku w tym procesie historycznym? Postaram się w ogólnym zarysie dać odpowiedź na to pytanie opierając się na szczególnych cechach rozwoju żydowskiego ruchu robotniczego. Podkreślałem już, że głównym jego trzonem był proletariatsz rzemieślniczy. Znane są trudności organizowania się tego członu warstwy robotniczej. Ale także istniała jedna poważna zaleta polegająca na tradycji organizacyjnej jeszcze z epoki prekapitalistycznej. Rękodzielnictwo było głęboko zakorzenione w historii społeczeństwa żydowskiego, jeszcze w dziejach Polski przedrozbiorowej. „Chewra”⁸ — tak nazywały się cechy rzemieślników żydowskich (termin, który został przyjęty i w języku białoruskim). Prawdopodobnie pierwsza chewra, która objęła wyłącznie rzemieślników najemnych, została założona w Białymstoku. Dokument z roku 1850, opublikowany przez białostoczanina prof. I. Halperina, świadczy o otwartym starciu między chewrą majstrów krawieckich a robotnikami⁹. A propos, robotnicy krawieccy, jak

wiadomo, odgrywali następnie poważną rolę w żydowskim ruchu robotniczym. Konkretnym przedmiotem sporu były rozdały napisane poprzednio przez robotników, prawdopodobnie w związku z ustaleniem oddzielnego miejsca modlitwy i założeniem własnej chewry. Majstrowie starali się zapobiec separacji robotników. Ci ostatni zostali zmuszeni do pójścia na kompromis. Zrezygnowali, tymczasowo, z utworzenia własnej chewry i oddzielnej księgi sprawozdawczej (tzw. pinkas)¹⁰. Majstrowie natomiast zgodzili się na oddzielny komplet (czyli minjan) robotników do odprawiania nabożeństw. Oddzielenie miejsca modlitwy zjednoczyło robotników i pobudziło ich do zmagania się o potrzeby bardziej materialne niż obrzędy religijne — potrzeby związane z warunkami pracy. Także i później, to co stare i to co nowe zarazem zmagало się i łączyło wzajemnie.

W r. 1883 główny organizator pierwszego rewolucyjnego koła robotników w Choroszczy nosił jeszcze długą kapotę. Nawet na początku XX w. istnieją świadectwa dotyczące się Białegostoku, według których nabożni robotnicy, a zarazem członkowie tajnych organizacji zawodowych, systematycznie czytali i studiowali Pismo Święte, pojedynczo lub grupowo. W Białymstoku była bóżnica, która stanowiła tajny ośrodek, w którym zbierali się robotnicy-tkacze, między innymi i chrześcijanie¹¹.

Wyjątkowa rola Białegostoku i okolic w rozwoju żydowskiego ruchu robotniczego polegała również na tym, że właśnie tam rozwinał się przemysł tekstylny oraz powstała nowa warstwa robotników, szczególnie w przemyśle domowym, pracujących u lonkietników (którzy stanowili warstwę pośrednią między przemysłowcami i rzemieślnikami). O ruchu strajkowym na Białostocczyźnie od połowy lat 70-tych XIX w. napisano już niemało¹². Dotyczy on przede wszystkim robotników tekstylnych. Ale nie tylko robotników. Symptomatycznym — w pewnym sensie — dla nastrojów opozycyjnych i rozpowszechnienia idei strajku, był strajk niezależnych żydowskich dorożkarzy przeciwko miejskim władzom żądającym specjalnych zezwoleń. Pamięć strajków robotniczych z lat 70-tych przetrwała lata i ich echo żyło między żydowskimi robotnikami jeszcze u schyłku XIX w.

Warto też zwrócić uwagę na jeden fakt mający specjalne znaczenie. W latach 1875—76 ukazała się seria artykułów pod wspólnym tytułem „Z Białegostoku” w czołowym rosyjskim piśmie rewolucyjnym „Wpieriod” redagowanym przez Piotra Ławrowa i Waleriana Smirnowa. Ich autorem był Aron Szmuel Liberman (1843—1880)¹³. Seria ta dotychczas została mało wyzyskana w historiografii. Zadawałam się tylko paroma uwagami. Jedna dotyczy Libermana, pioniera socjalizmu żydowskiego i żydowskiego ruchu robotniczego, który w pewnym okre-

się czasu żył w Białymstoku. Zawarte w tych artykułach wnioski stały się podstawą jego działania na emigracji, jako założyciela pierwszego w świecie żydowskiego związku socjalistycznego (Londyn 1876) i pierwszego w języku hebrajskim czasopisma socjalistycznego (Wiedeń 1877, „Ha-emet” — Prawda). Liberman naszkicował szeroką panoramę życia społecznego na Litwie, na tle rozwoju kapitalizmu, i w dużym stopniu opierając się na obserwacjach z Białostoczczyzny. Opisując sytuację robotników żydowskich, polskich i niemieckich, ich nastroje i walki zawodowe, wskazuje, że istnieje już podstawa do działalności socjalistycznej i rewolucyjnej między nimi. Zwrócił specjalną uwagę na stosunki narodowościowe istniejące w środowisku robotniczym. Wyciągnął dwa zasadnicze wnioski: 1) należy walczyć przeciw nienawiści między narodami; 2) należy prowadzić działalność socjalistyczną odrębną dla każdego narodu, w jego języku rodzimym i podkreślać międzynarodowy charakter ruchu. W tym punkcie Liberman negował stanowisko „judofobów” spośród rosyjskich narodników i ukraińskich socjalistów, którzy utożsamiali ogół Żydów z klasą wyzyskiwaczy. Twierdzi on, że aby prowadzić działalność w masach żydowskich, trzeba zdobyć aktywnych zwolenników socjalizmu w samej klasie robotniczej a także i w tej części młodej inteligencji, która nie oderwała się od środowiska żydowskiego. A właśnie przymierze robotników z inteligentami stało się podstawą ruchu ¹⁴.

Minęło ok. 20 lat ¹⁵ od czasu kiedy żydowski ruch robotniczy stał się faktem. W ciągu tego okresu robotnicy żydowscy uczestniczyli w walce ekonomicznej, w sporadycznym organizowaniu się „kół” robotniczych dla samokształcenia, kas wzajemnej pomocy i kas strajkowych. Według świadectwa Feliksa Kona, pierwsza ulotka „Proletariatu” w języku żydowskim, która nawoływała do solidarności między robotnikami żydowskimi a robotnikami innych narodowości, ukazała się — w wyniku jego pobytu w Białymstoku — na początku lat 80-tych. Według innych źródeł ukazały się ulotki w języku żydowskim jeszcze w r. 1881. Niektórzy uważają, że strajk kilkuset tkaczy żydowskich w grudniu 1882 r. był pierwszym strajkiem w państwie rosyjskim, który dowodzi istnienia organizacji zawodowej wśród robotników. Ten strajk zyskał też poparcie tutejszych robotników niemieckich.

Od czasu przybycia do Białegostoku wileńskiej grupy żydowskich socjaldemokratów z Sz. Gożańskim na czele w 1895 r., datuje się stałe istnienie żydowskiego ruchu robotniczego w tym mieście. Gożański był też pierwszym, który sformułował podstawę ideologiczną ruchu, która sprowadzała się do wspólnoty z rosyjskim i polskim ruchem robotniczym na zasadzie równości i niezależności ruchu żydowskiego. Białystok stanowił wówczas bazę dla współpracy technicznej grupy ży-

dowskich socjaldemokratów i PPS przy wydawaniu literatury agitacyjnej w języku żydowskim.

W tym samym 1895 r. wybuchł największy w dziejach Białegostoku strajk, w którym uczestniczyli robotnicy polscy i żydowscy. Echo tego strajku było głośnie w całym kraju, chociaż podawana liczba jego uczestników były bardzo przesadzona¹⁶. Nie było więc dziełem przypadku, że na pierwszym zjeździe Bundu (jesień 1897 r.), pośród 11 uczestników dwóch było z Białegostoku¹⁷.

Skomplikowana, wielonarodowa rzeczywistość uwydatniła się właśnie na tle wzmożonego rozwoju ruchu robotniczego w mieście i jego okolicy. Rozwój nie był jednokierunkowy. W pewnym okresie działał tu wspólny, socjaldemokratyczny komitet robotniczy polsko-żydowski. W międzyczasie (1898 r.) ujawniła się ostra różnica poglądów między Bundem a PPS, która nie chciała uznać prawa Bundu do samodzielnej istnienia i krytykowała jego ścisłe związki z socjaldemokracją rosyjską. Bund miał wyraźną hegemonię wśród robotników żydowskich, podczas gdy PPS zadawała się ograniczoną agitacją.

W tym samym okresie zaostrzyły się stosunki w miejscach pracy. W dużych fabrykach robotnicy nieżydowscy sprzeciwiali się przyjęciu do pracy robotników żydowskich. Był to problem, który nieraz powtórzył się w przyszłości. Należy zaznaczyć, że właśnie miejscowy organ PPS „Białostocczanin” wystąpił przeciw postawie robotników chrześcijańskich.

W roku 1899 rozpoczął się ciężki kryzys ekonomiczny. Zaostrzyły się też prześladowania policyjne organizacji robotniczych. Ale właśnie w tym samym czasie zaczął się tzw. „okres białostocki” w dziejach Centralnego Komitetu Bundu, kiedy Białystok stał się jego siedzibą od jesieni 1900 r. w ciągu półtora roku¹⁸.

W marcu 1901 r. odbyła się w Białymstoku pierwsza demonstracja polityczna z powodu śmierci pewnego żydowskiego robotnika. Ta demonstracja poprzedziła wielką demonstrację w Petersburgu.

Można zakończyć ten ogólny szkic zaznaczeniem faktu, że w Białymstoku odbył się czwarty zjazd Bundu (maj 1901), który stanowił w pewnym sensie punkt przełomowy w historii partii. Tam został zatwierdzony, przy aktywnym udziale delegatów białostockich, nowy postulat programu dotyczący autonomii narodowej. Wysłunięto też żądanie zorganizowania SDPRR na podstawie federacji. Był to między innymi wynik wpływu grupy K. Zalewskiego-Trusewicza w SDKPiU, która poprzedziła inicjatywę Bundu, kiedy wysunęła program autonomii eksterytorialnej dla rozwiązywania kwestii narodowej.

I wreszcie należy dodać dwie uwagi historiograficzne. Można bezwzględnie zgodzić się z redaktorem książki o ruchu robotniczym na

Białostoczczyźnie kiedy twierdzi, „że ruch robotniczy w regionie białostockim był nieodłączną częścią polskiego ruchu robotniczego”¹⁹. Ale to nie jest cała prawda. Należy dodać do tego, że ten sam ruch robotniczy był też nieodłączną częścią żydowskiego ruchu robotniczego.

Z drugiej strony jest godnym uwagi, że całokształt rozwoju ruchu robotniczego w Białymstoku dowodzi między innymi, że nie należy bezkrytycznie przyjmować rozpowszechnionej w historiografii tezy, według której okres formowania się żydowskiego ruchu robotniczego był związany prawie wyłącznie z rozwojem i dziejami socjaldemokracji rosyjskiej. W rzeczywistości bardzo wielkie, częściowo nawet decydujące znaczenie miała dialektyka jego stosunków z polskim ruchem robotniczo-socjalistycznym we wszystkich jego odłamach.

Jak można zauważyć, owe dwie uwagi historiograficzne zasadniczo uzupełniają się wzajemnie.

- 1 Chodzi o 6 guberni północno-zachodnich (litewsko-białoruskich), 10 guberni Królestwa Polskiego i 9 guberni południowych i południowo-zachodnich.
- 2 W przemówieniu I. Martowa na tajnym zebraniu pierwszomajowym w Wilnie.
- 3 Początek tej fazy ukazują dwie broszury (1893–4): A. Kremera, *O agitacji i szczególnie Sz. Gożańskiego, List do agitatorów*. Nazwy i terminy w historii i historiografii ruchów robotniczo-socjalistycznych mają swoje losy. Tak np. termin: „żydowski ruch robotniczy” (albo „żydowski ruch socjalistyczny”) używany w pracach historyków radzieckich w latach 20-tych i połowie 30-tych, został zastąpiony przez termin: ruch robotniczy (ewentualnie socjalistyczny) wśród Żydów.
- 4 To przymierze w zasadzie przetrwało, mimo kryzysów i przeciwieństw występujących od samego początku. E. Mendelsohn, *Class struggle in the Pale*, Cambridge 1970, Index, Opposition movements. Por. również dalej stanowisko Libermana w tej sprawie.
- 5 Obszerniej o tym w mojej książce: *Reszyt tnat ha-polim ha-jeudim be Rusja* (heb.) (Początki żydowskiego ruchu robotniczego w Rosji), Tel Awiw 1981, s. 16–33.
- 6 Na skutek dyferencjacji ideologiczno-politycznej od końca lat dziewięćdziesiątych prądy robotnicze syjonistyczne i terytorialistyczne wysunęły programy koncentracji Żydów w Palestynie albo w innych krajach.
- 7 M. Mishkinsky, *Regional Factors in the Formation of the Jewish Labor Movement in Czarist Russia*, „YIVO Annual”, 14 (1969), s. 27–53.
- 8 W tym wypadku to skrót „Chewra(t) baalej melacha” (heb.) jest nazwą stowarzyszeń rzemieślników, które obejmowało zwykle i czeladników. Pierwsze cechy białostockie w wieku XVIII były wspólne dla chrześcijan i Żydów.
- 9 I. Halperin, *Ichudim Ve-Jahadut be-Mizrach Europa* (heb.) (Żydostwo we wschodniej Europie), Jerusalem 1968, s. 175–176.
- 10 Widocznie robotnicy utworzyli swoją chęwę jeszcze kilka lat wcześniej, ale nie ma o tym dokładnych wiadomości. O starciach wewnętrznych w chęwre krawców, wspólnej widocznie dla pracodawców i najemników, jeszcze u schyłku stulecia donosił i organ Bundu „Arbeter Sztyne” (nr 29, 1899).

- 11 Wzmianki o tym można znaleźć m.in. w interesujących wspomnieniach działacza Bundu (znanego szczególnie z okresu międzywojennego) B. Michalewicz, *Zychrojnes fun a jüdiszen socjalist* (żyd.) (Wspomnienia żydowskiego socjalisty), t. I, Warszawa 1922, s. 41–47, jak też pioniera Bundu, Hilela Kaca Bluma, *Zychrojnes fun a Bundis* (żyd.) (Wspomnienia bundowca), New York 1940, s. 46–47, 99, 134. Vide też: A. Sz! Herszberg, *Pinkos Białystok* (żyd.), New York 1950, t. II, s. 74–95.
- 12 Pierwsze miejsce zajmuje tu, jak i w ogóle w historiografii ruchu robotniczego na Białostocczyźnie do II wojny światowej – St. Kalabiński. Vide – L. Hass, *Wkład Stanisława aKłabińskiego w badaniudziejów obwodu białostockiego w latach 1807–1914* w: M. Gnatowski (red.), *Ruch robotniczy na białostocczyźnie. Studia i materiały*, Warszawa 1987, s. 9–20, a szczególnie wymowną uwagę autora o robotnikach żydowskich i Bundzie (str. 21). daje się, że wkład Kalabińskiego na tym odcinku wymaga osobnego omówienia.
- 13 „Wpieriod”, nr 18, 19, 20, 23, 24 (1875); 25, 26 (1876).
- 14 Vide przyp. 4.
- 15 S. Ainzajt, *Ekonomiczeskaja borba bielastockich tekstylszczykow w 80 i 90 godach* (ros.) w: *Rewoljucionnoje dwizenie sredi jewreew*, Moskwa 1930, s. 244–263; F. Konj, *Moi pierwyje wstriecki s jewrejskimi raboczimi*, s. 26–28, 29–30; Stanisław Kalabiński, *Ruch robotniczy w białostockim okręgu przemysłowym w latach 1847–1914* w: W. Góra (red.), *Ruch robotniczy na Białostocczyźnie w XIX i XX w.*, Warszawa 1979, s. 163–179; Paweł Korzec, *Pół wieku dziejów ruchu rewolucyjnego Białostocczyzny (1864–1914)*, Warszawa 1965, s. 17–170. Dokładne sprawdzenie faktów przytoczonych w wymi nionych, nie zawsze zgodnych ze sobą pracach, przekracza ramy tego szkicu. Bardzo by się przydało wykorzystać korespondencję z okręgu białostockiego opublikowaną w swoim czasie w prasie hebrajskiej i rosyjsko-żydowskiej.
- 16 Tytuł pierwszego artykułu z pierwszego numeru „Arbeter Sztyme” (żyd.) (Głos robotniczy), sierpień 1897, brzmi: *Strajk u lonkietników w Białymstoku*. Czasopismo wydane przez „Grupę socjaldemokratów żydowskich w Rosji”, stało się potem centralnym organem Bundu.
- 17 W ciągu lat 1899–1902 ukazało się 7 numerów „Białystoker Lebn” (żyd.) (Życie białostockie), organu miejscowego komitetu Bundu.
- 18 P. An-man, *Białystoker perjod in lebn fun C.K. fun „Bund”*, (żyd.) (Białostocki okres działalności Centralnego Komitetu Bundu 1900–1902) w zbiorze *Rojter Pinkas* (żyd.) (Czerwony Pinkas), Warszawa 1921, s. 45–69. Autor, lekarz P. Rozentel, członek C.K. Bundu, działał wówczas w Białymstoku.
- 19 Vide: *Ruch robotniczy na białostocczyźnie...*, s. 6.

Moshe Mishkinsky

The Function of Białystok in the Period of Forming the Jewish Workers' Movement in the Russian Empire

The process of forming the movement went through several phases from the creation of socialist circles in 1887, through Jewish workers' activities, to shaping Jewish workers' movement in the years 1893 to 1895. Jewish working class suffered in two ways: as Jews through political and national oppression and as workers through exploitation. The ideology of the movement accepted the principle of class struggle as opposed to the principle of religious and national solidarity. But the specific situation of the Jewish people made the problem of self-defence immanent to the activity of the movement. The demand to abolish the Czarist system seemed closely involved with the perspective to solve „the Jewish question”. The idea was supported first of all by workers employed in workshops, and, to a lesser extent, by factory workers. Vilno was the cradle of the movement.

In Białystok characteristic association occurred between the workers active in the movement and their religion. Among others, the temple was the secret meeting place of weavers (also Christians). The tradition of strikes from the mid — 1870s had an important function till the 20th century. For some time Aron Szmuel Liberman, the pioneer of Jewish socialism, lived and worked in Białystok. The observations and conclusions made in the Białystok area helped him to come up with some generalizations in his works: the need to resist nationalistic antagonisms as well as the necessity to take into account the national characteristics in the socialist activity. Some historians believe that the strike of the Jewish weavers in December 1882 was the first such event in the Russian Empire „proving the existence of labour organization among workers. In the 1890s Białystok was the scene of cooperation between Jewish Social Democrats and Polish Socialist Party, resulting in publishing literature in Yiddish. In 1895 a strike of Polish and Jewish workers broke out, gaining attention in the whole Empire. For a year and a half Białystok was a seat of the Central Committee of Bund.

Here, in May 1901, the fourth Congress of the party took place, putting forward, among others, the demand for national autonomy.

The workers' movement in the Białystok region was an essential part of Polish as well as Jewish workers' movement. Against widespread thesis claiming that the formation of the movement was almost exclusively associated with the development of the Russian Social Democracy, the developments of the relations between Jewish workers' movement and all groups of Polish socialist and workers' movement had sometimes crucial significance.